

Mašinski materijali 3

- *Materials Science and Engineering: An Introduction*
W.D. Callister, Jr., 7th edition, John Wiley and Sons, Inc. (2007).

1

1

1 Uvod

- Greške kristalne rešetke
- Reakcije u čvrstom stanju
- Dijagrami stanja
- Zašto nam je bitno?

- Idealni kristal su bez nečistoća, atomi/joni su pravilno raspoređeni i zauzimaju samo mesta koja su određena tipom kristalne rešetke.
- U tehničkoj praksi **nema idealnih kristala**, tako da se srećemo sa realnim kristalima, u čijoj kristalnoj građi se pojavljuju različita odstupanja - defekti kristalne rešetke.

2

2

Vrste grešaka kristalnih struktura

- praznine
- interstijali
- supstitucijski atomi

Tačkaste greške

(ovo su atomske, a postoje i elektronske – npr. prazna mesta u valentnoj zoni)

- dislokacije: ivične i zavojne

Linijske greške

- granice zrna/subzrna

Površinske greške

- prslina, uključci, čestice

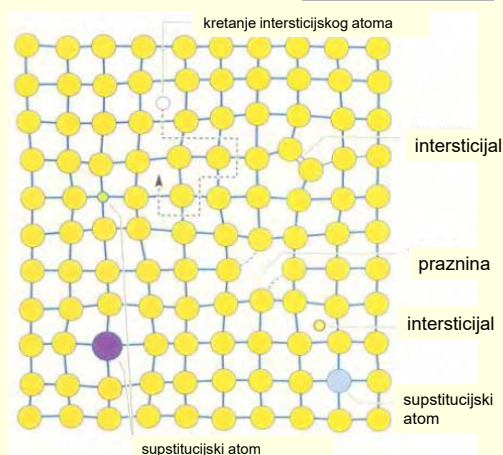
Zapreminske greške

3

3

Tačkaste greške

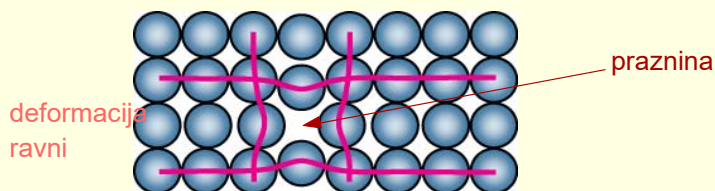
Tačkaste greške imaju veliki uticaj na fizičke osobine materijala (npr. na električni otpor) kao i na **mehaničke osobine** (npr. na tvrdoću).
Omogućuju difuziju.

4

4

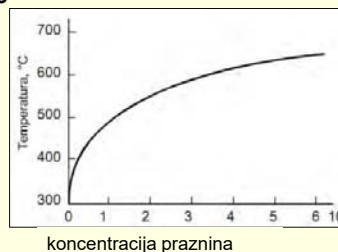
Tačkaste greške - praznine

Praznine su prazna mesta u kristalima

U okolini praznina rešetka se deformiše

- Praznine mogu da nastanu zbog:
  - toplotne energije,
  - zbog poremećaja u rastu kristala i
  - zbog neravnoteže u naelektrisanju.

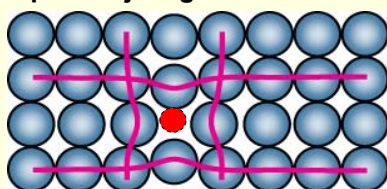
5

Tačkaste greške – supstitucijski atom

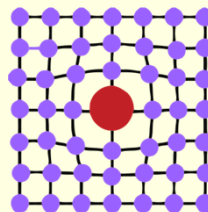
Strani atom (B) može da zazuze mesto zamenom u osnovnoj rešetki elementa A – ova vrsta greške se naziva **supstitucijski atom** (supstitucija znači zamena)

Supstitucijski atomi B su sličnog poluprečnika kao atomi osnovne kristalne rešetke A (max razlika $R < 15\%$)

Zbog razlike u veličini atoma rešetka se na mestu supstitucijskog atoma deformiše.

supstitucijski
atom manjeg prečnika
primiče atome u njegovoj okolini

supstitucijski
atom većeg prečnika
razmiče atome u njegovoj okolini

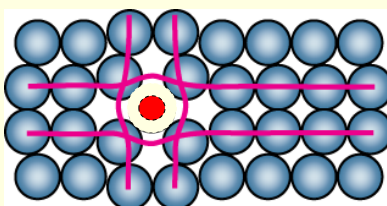
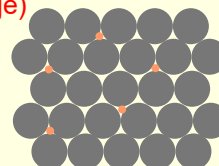
6

Tačkaste greške – Intersticijski atom

Strani atom (B) može da zauzme prostor između atoma, odnosno da se smesti između atoma u osnovnoj rešetki atoma (A) - ova vrsta greške se naziva **intersticijski atom** (intersticija znači umetanje)

Intersticijski atomi

Intersticijski atomi B su mnogo manjeg poluprečnika od atoma osnovne kristalne rešetke A (min razlika $R > 59\%$)

I u ovom slučaju, zbog razlike u veličini atoma rešetke se na mestu intersticijskog atoma deformiše. **Deformacija je znatno viša u poređenju sa supstitucijskim atomom**

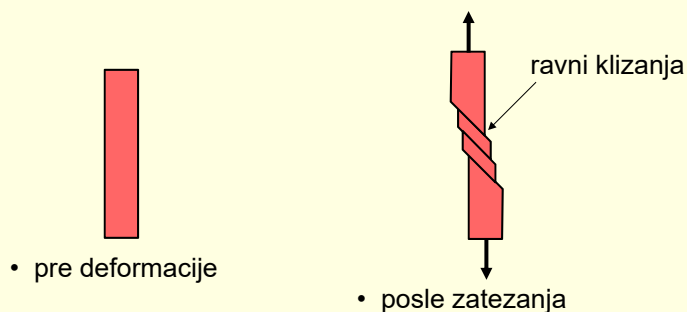
7

Linijske greške - dislokacije

Dislokacije – su linijske, jednodimenzionalne greške oko kojih su atomi pomereni sa svojih mesta.

- Ova vrsta grešaka je **odgovorna za pojavu trajne, plastične deformacije.**

Deformacija cinka ZN (HGP rešetka):

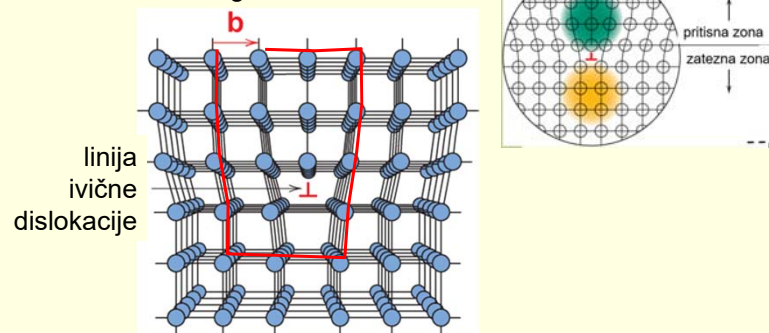

8

Dislokacije - Ivična dislokacija

Dislokacija – Linijnska jednodimenzionalna greška oko koje su atomi izvedeni iz ravnotežnog položaja

Burgersov vektor

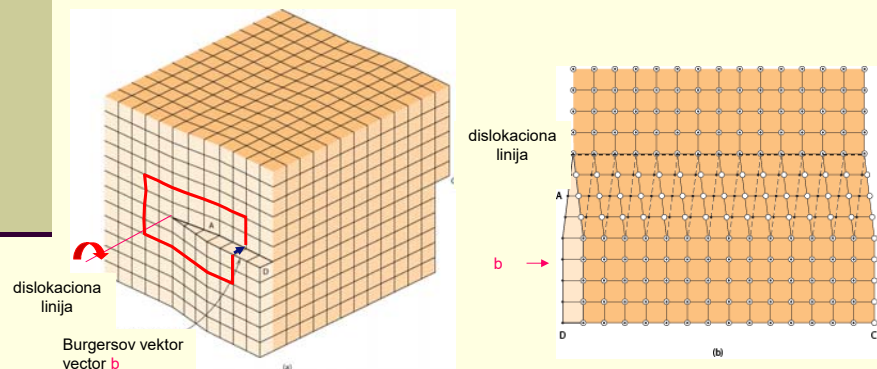

Rešetka se deformiše za jedno međuatomsko mesto – plastična def. Ova vrednost se naziva Burgersov vektor, $\mathbf{b} \perp$ na ivičnu dislokaciju

9

Dislokacije - Zavojna dislokacija

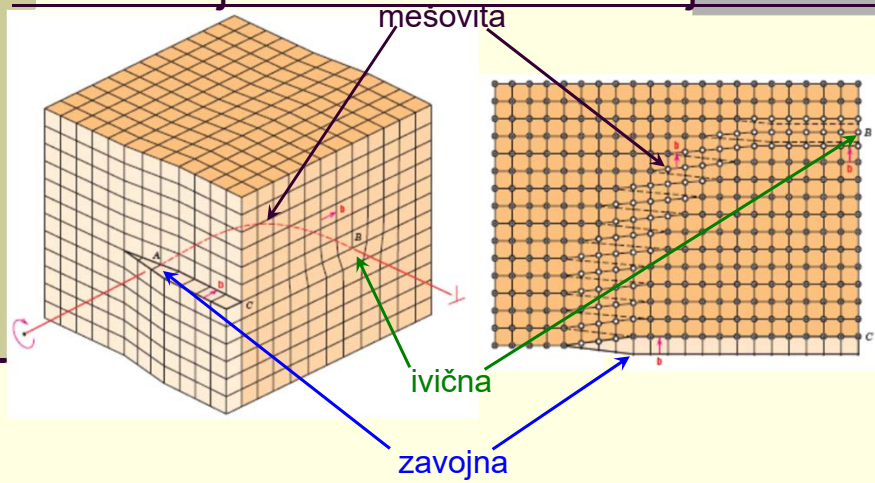
Zavojna dislokacija: nastaje spiralnim pomeranjem ravni usled delovanja smicanja

$\mathbf{b} \parallel$ je paralelan sa dislokacijom linijom

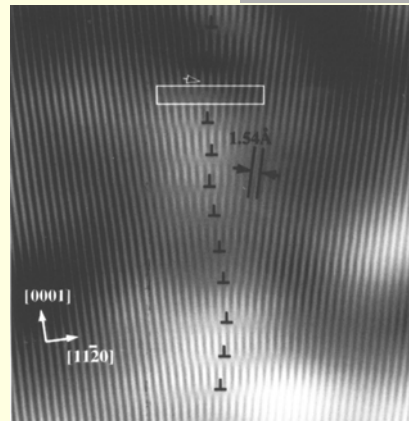
10

Dislokacije - mešovita dislokacija

11

Dislokacije – izgled u materijalu

Dislokacije: levo – mreža, desno – granica subzrna

12

Dislokacije – izgled u materijalu

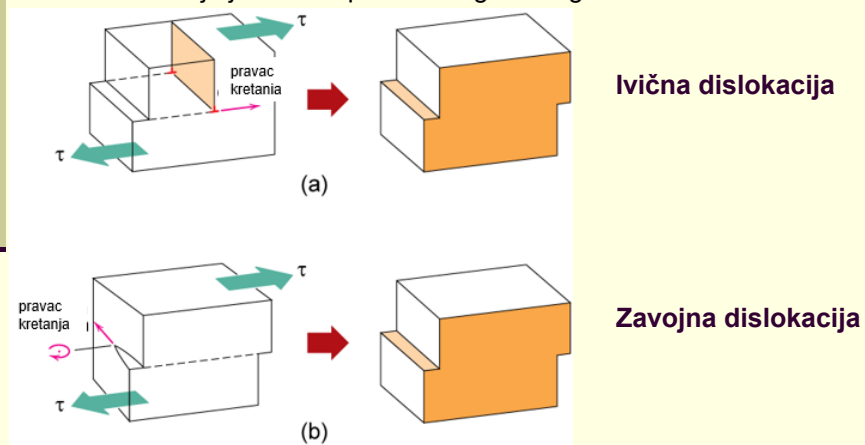
Dislokacije su vidljive pod velikim uvećanjima - elektronski mikroskop (TEM)

13

13

Kako nastaje vidljiva deformacija

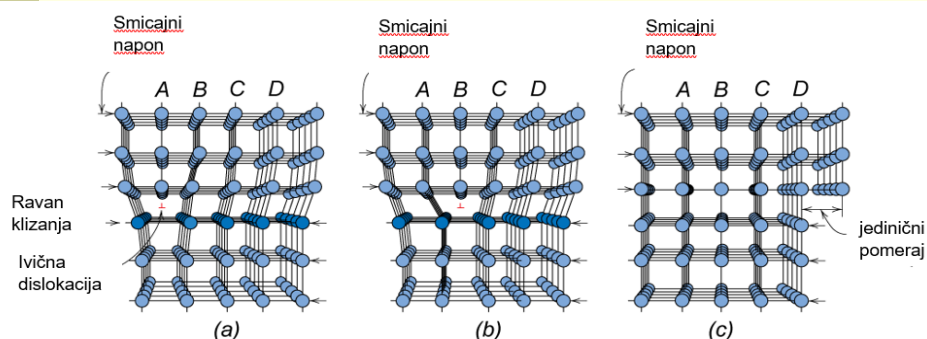
- Dislokacije se kreću preko **ravni klizanja** u **pravcu klizanja** normalno na dislokacionu liniju
- Pravac klizanja je isti kao pravac burgersovog vektora

14

Klizanje dislokacija

- Za pomeranje dislokacije potrebno je uzastopno naletavanje polovine ravni atoma (kod ivične na slici - s leva na desno).
- Veza između atoma se uzastopno prekidaju i uspostavljaju

Kretanje dislokacija još nazivamo **klizanje dislokacija**.

Burgersov vektor, $\mathbf{b}$: mera deformacije rešetke

15

Klizanje dislokacija

Plastična deformacija nastaje dejstvom smicanja kada se mehanizmom dislokacionog klizanja jedna ravan atoma premešta preko susedne ravni.

Burgersov vektor, $\mathbf{b}$: mera deformacije rešetke

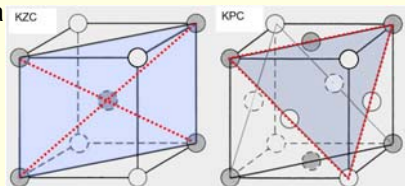
16

16

Sistemi klizanja dislokacija:

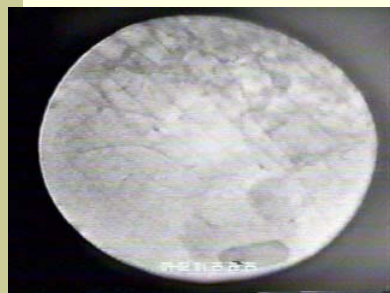
- **Ravan klizanja** – ravan u kristalnoj rešetki po kojoj je najlakše klizanje dislokacija – ima najveću gustinu pakovanja atoma
- **Pravac klizanja** – pravac u kome je najlakše klizanje dislokacija - ima najveću gustinu pakovanja atoma

- Na primer: KPC rešetka ima najveću gustinu pakovanja u familiji ravni $\{111\}$ i u pravcima $\langle 110 \rangle$ - ukupno 12 sistema klizanja koji se vrlo lako odvijaju – metali sa KPC rešetkom se **lako deformišu**
- KZC ima manju gustinu pakovanja - kao primarne ima ravni klizanja $\{110\}$ ali kod nje mogu da se aktiviraju još dve $\{112\}$ i $\{123\}$ – zbog male gustine pakovanja klizanje je otežano i metali sa KZC rešetkom se **teže deformišu – viša čvrstoća!**
- GSH ima samo 3 sistema klizanja – **krti su**

17

Kretanje dislokacija

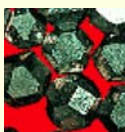
18

18

Površinske greške – granice zrna

- Pod specijalnim uslovima se tokom očvršćavanja formira jedno zрно, tj u celoj zapremini su pravilno uređene kristalne rešetke – **monokristal**

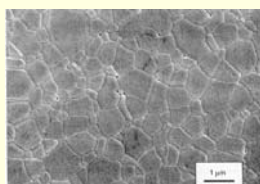
-dijamantski monokristali
za skidanje površine abrazijom

-lopatice gasnih
turbina

- U svim drugim uslovima materijal kristališe sa velikim brojem zrna, tj velikim brojem oblasti monokristala – **polikristal**

polikristalni materijali

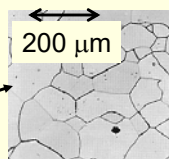
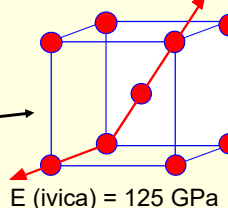
19

19

Poređenje monokristala i polikristala

- Monokristal
  - Osobine zavise od pravca
anizotropan.
  - Npr: modul elastičnosti kod KZC
rešetke Fe
- Polikristali
  - Mogu da budu kvaziizotropni
  - Ako su zrna nasumično orijentisana –
kvaziizotropna struktura

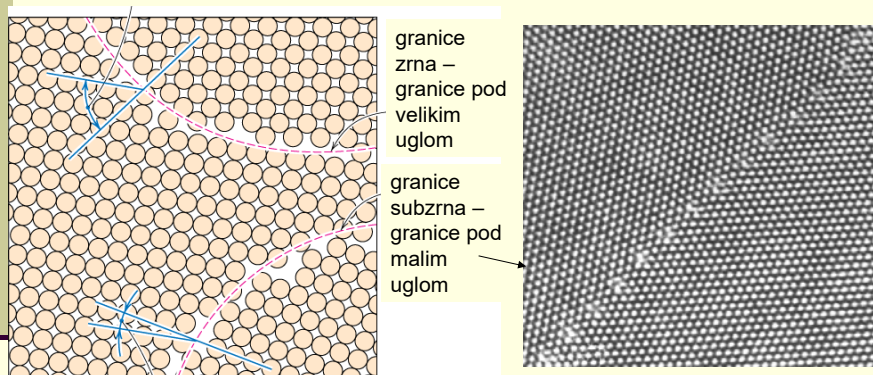
E (dijagonala) = 273 GPa

20

20

Površinske greške - granice zrna i subzrna

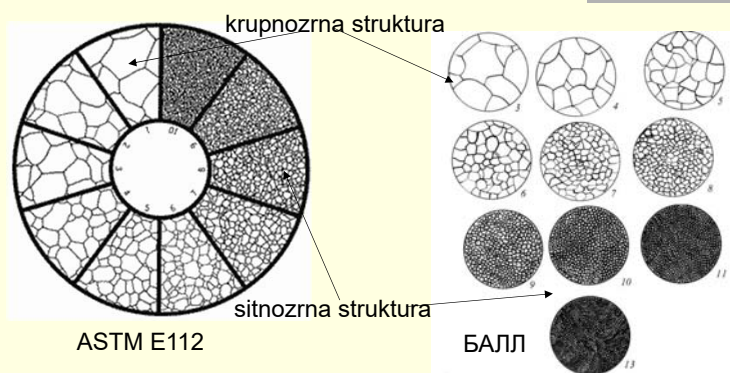
Svako "zrno" je približno jedan monokristal.

Tipična veličina zrna može da bude 1nm - 2 cm!
(tj., od nekoliko do milion atomskih slojeva).

21

21

Površinske greške – veličina zrna

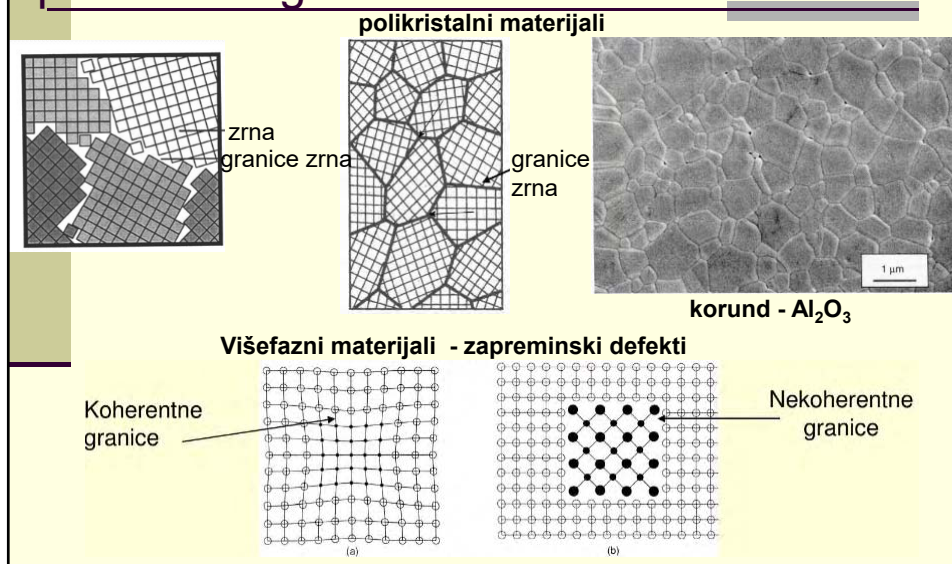
Veličina zrna se određuje posmatranjem pod metalografskim mikroskopom pod uvećanjem od 100x

Što je sitnije zrno više su sve mehaničke osobine – viša je čvrstoća, žilavost, duktilnost, itd.

22

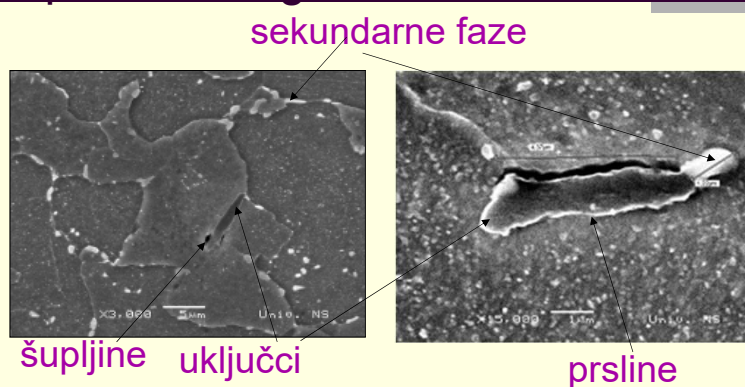
22

Granice zrna i granice faza –još jedna bitna površinska greška

23

Zapreminske greške

Šupljine, uključci i prslina nepovoljno utiču na mehaničke osobine

Sekundarne faze kod legura
povoljno utiču na mehaničke osobine

24

24

Mašinski materijali 3

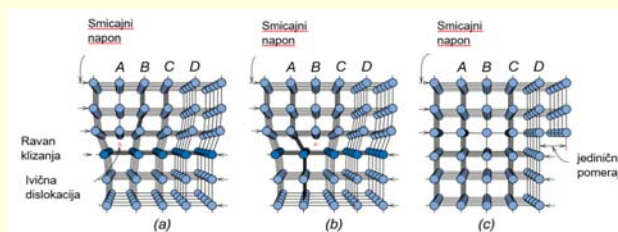
Mehanizmi ojačavanja

25

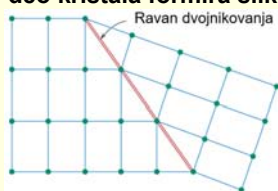
25

Značaj dislokacija na ojačavanje

Dva osnovna **mehanizma plastične deformacije i ujedno kretanja dislokacija** su:
 Klizanje ivičnih dislokacija (već radili) – VAŽNIJI MEHANIZAM

Dvojnikovanje – deo kristala formira sliku u ogledalu

26

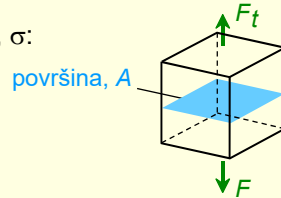
26

Dislokacije i mehanizmi ojačavanja

Kretanje dislokacija usled delovanja napona

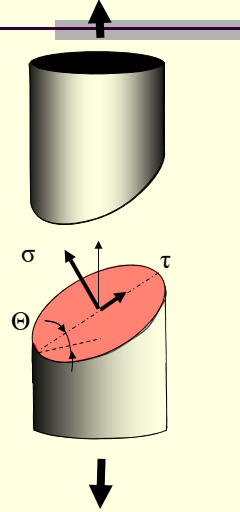
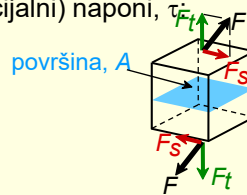
- **Zatezni** naponi, σ :

$$\sigma = \frac{F_t}{A_o}$$

- **Smicajni** (tangencijalni) naponi, τ :

$$\tau = \frac{F_s}{A_o}$$

27

27

Dislokacije i mehanizmi ojačavanja

Kretanje dislokacija usled delovanja napona

- Dislokacije klizaju usled **rezultujućeg smicajnog napona, τ_R** .
- Smicajni napon se indukuje i kod zatezanja u nekom preseku

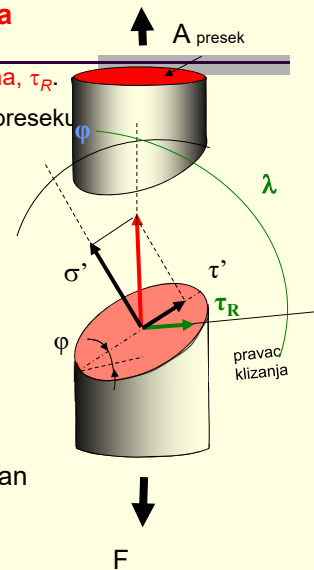
$$\sigma = \frac{F}{A}$$

$$\tau' = \sigma \sin \varphi \cos \varphi = \sigma \left(\frac{\sin 2\varphi}{2} \right)$$

$$\tau_R = \sigma \cos \varphi \cos \lambda$$

φ – ugao između sile zatezanja i normale na ravan klizanja

λ – ugao između sile zatezanja i pravca klizanja

28

28

Dislokacije i mehanizmi ojačavanja

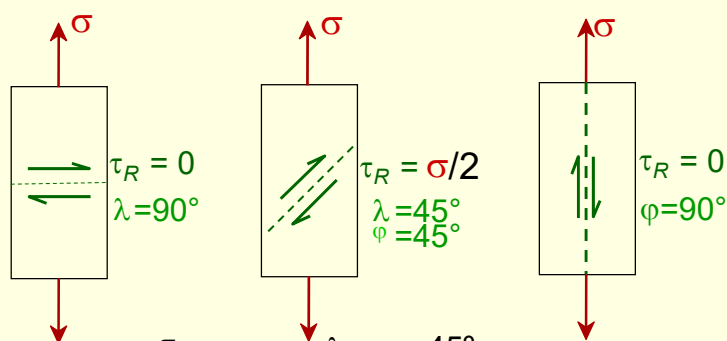
Kritična veličina smicajnog napona za kretanje dislokacija

Uslov za kretanje dislokacija:

$$\tau_R > \tau_{kr}$$

$$\tau_R = \sigma \cos \lambda \cos \varphi$$

obično oko 10^{-4} GPa - 10^{-2} GPa

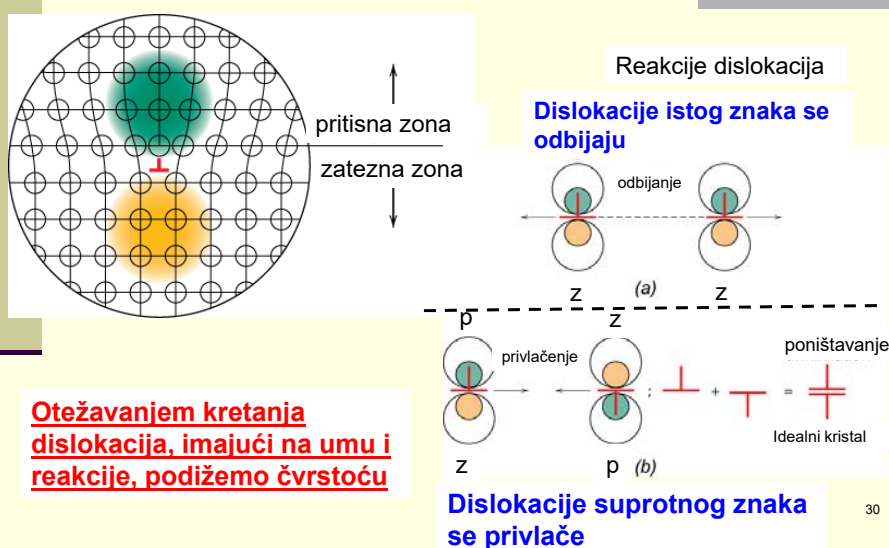
τ_R max za $\lambda = \varphi = 45^\circ$

Orientacija kristala olakšava ili otežava kretanje dislokacija

29

29

Koncentracija napona na dislokacijama

Otežavanjem kretanja dislokacija, imajući na umu i reakcije, podižemo čvrstoću

Dislokacije suprotnog znaka se privlače

30

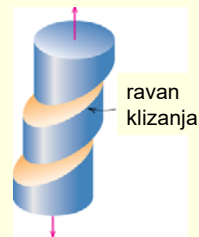
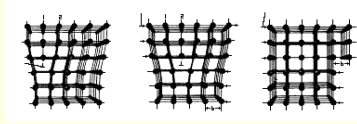
30

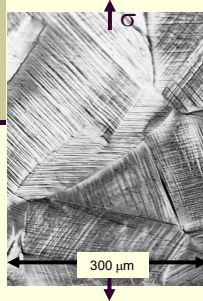
Dislokacije i mehanizmi ojačavanja

Klizanje dislokacija

Klizanje kod monokristala

Klizanje kod polikristala

- Viša čvrstoća – granice zrna koče dislokacije
- Pravac i ravan klizanja dislokacija se menjanju od zrna do zrna – dodatana energija.
- τ_R se menja od kristala do kristala tako da se prvo deformišu zrna koja imaju najviši smicajni napon, dok se ostala deformišu kasnije

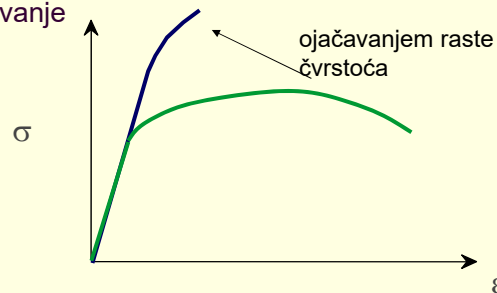
31

31

Dislokacije i mehanizmi ojačavanja

4 Strategije za ojačavanje metala:

1. Smanjenje veličine zrna
2. Čvrsti rastvori
3. Čestično ojačavanje
4. Deformaciono ojačavanje

Sve strategije otežavaju kretanje dislokacija!

32

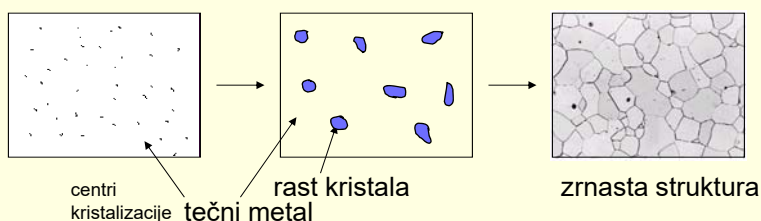
32

Dislokacije i mehanizmi ojačavanja

1. Smanjenje veličine zrna

- Očvršćavanje tokom livenja nastaje u 2 koraka:
  - formiranje nukleusa – centara kristalizacije
  - rast nukleusa u kristale - zrna

- **Kristali rastu sve dok se ne sudare sa susednim**

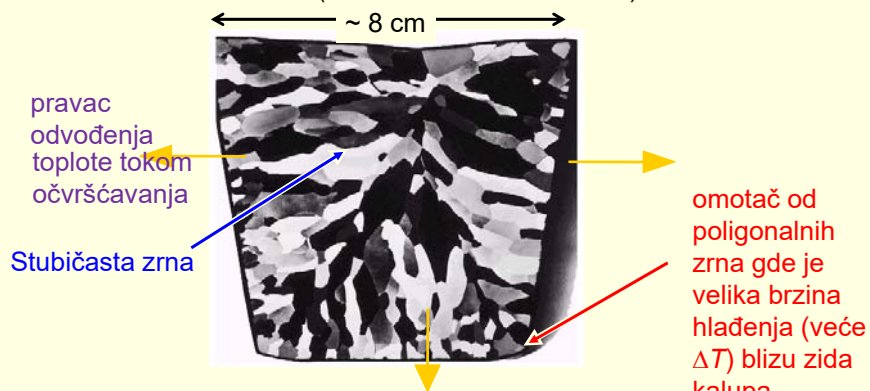
33

33

Dislokacije i mehanizmi ojačavanja

Očvršćavanje 1. Smanjenje veličine zrna

- Zrna mogu biti
- poligonalna (približno iste veličine u svim pravcima)
  - stubičasta (kolumnarna ili izdužena zrna)

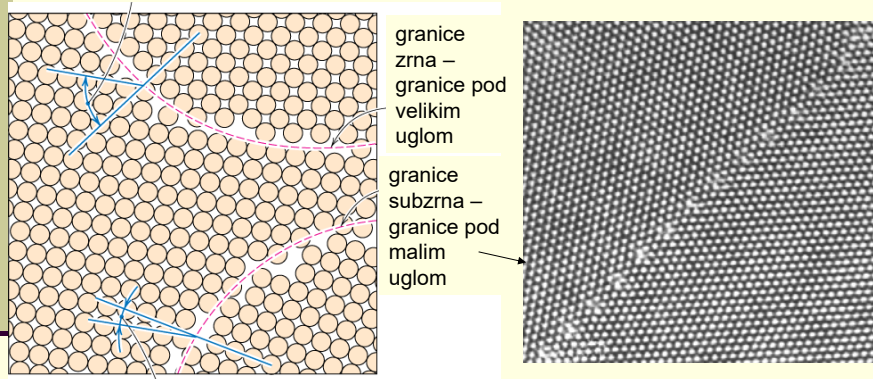
Rafinacija zrna – dodajemo hemijske elemente koji pomažu da se formiraju sitnija i uniformnija zrna.

34

34

Dislokacije i mehanizmi ojačavanja

Granice zrna 1. Smanjenje veličine zrna

Smanjenjem veličine zrna i subzrna raste dužina granica – prepreke za kretanje dislokacija

35

35

Dislokacije i mehanizmi ojačavanja

1. Smanjenje veličine zrna

- Granice zrna su prepreka za kretanje dislokacija -ojačavanje granicama zrna
- Granice su veća prepreka što im je ugao veći
- Što su sitnija zrna veći je broj prepreka pa je i viša čvrstoća metala.

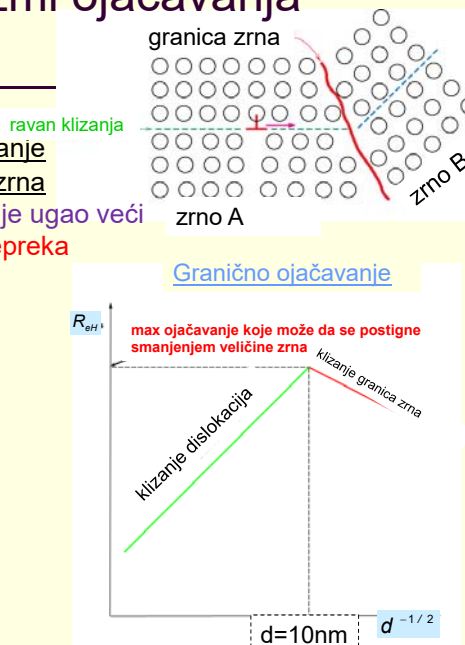
- Hall-Petch jednačina:

$$R_{eH} = \sigma_o + k_y d^{-1/2}$$

k_y konstanta za materijal

d - veličina zrna

σ_o – napon za pokretanje dislokacija

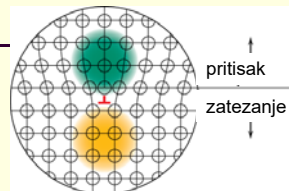

36

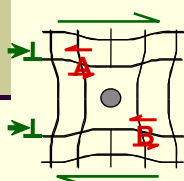
Dislokacije i mehanizmi ojačavanja

2. Ojačavanje čvrstim rastvorom

- Strani atomi deformišu rešetku & naprežu je
- **Naponsko polje je prepreka za kretanje dislokacija**

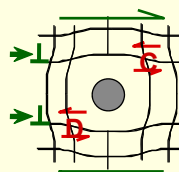

supstitucijski atom manjeg prečnika

Supstitucijski atomi generišu lokalne napone na mestima **A** i **B** koji se suprotstavljaju kretanju dislokacija u desno

supstitucijski atom većeg prečnika

Supstitucijski atomi generišu lokalne napone na mestima **C** i **D** koji se suprotstavljaju kretanju dislokacija u desno

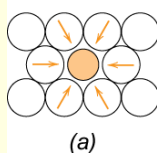
37

37

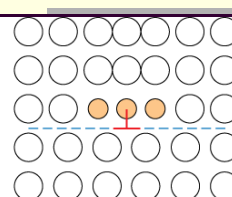
Dislokacije i mehanizmi ojačavanja

2. Ojačavanje čvrstim rastvorom

- **atomi manjeg prečnika** se obično skupljaju na pritisknoj strani dislokacija

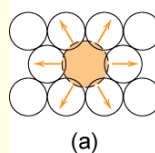

(a)

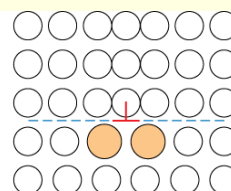

(b)

- **atomi većeg prečnika** se obično skupljaju na zateznoj strani dislokacija

(a)

(b)

strani atomi koče dislokacije ∴ raste čvrstoća

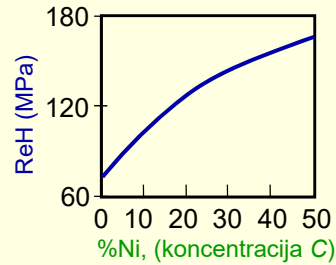
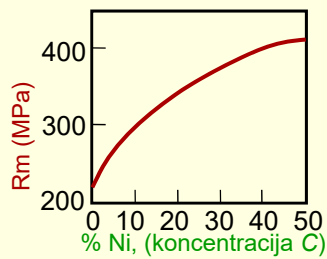
38

38

Dislokacije i mehanizmi ojačavanja

npr: ojačavanje čvrstim rastvorom bakra Cu

- R_m & R_{eH} rastu sa % Ni kod legure CU-Ni.

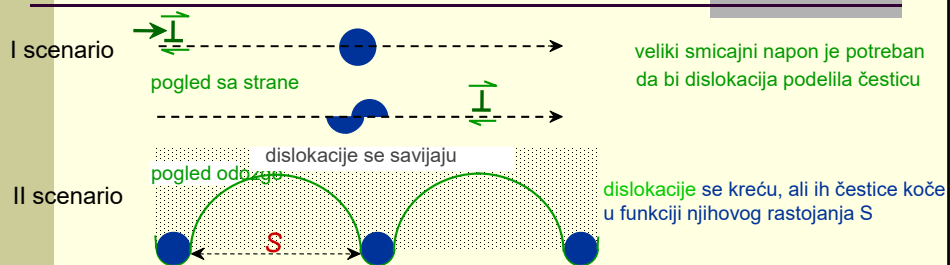
- Empirijska zavisnost čvrstoće od koncentracije: $\sigma_y \sim C^{1/2}$
- Legiranjem raste R_{eH} and R_m .

39

39

Dislokacije i mehanizmi ojačavanja

3. Čestično ojačavanje

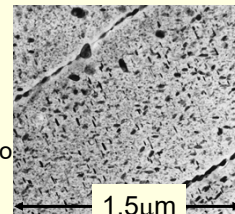

- Tvrdе čestice se teško dele kada naiđe na njih dislokacija – bitniji II scenario.

Zavisnost čvrstoće i rastojanja između čestica :

$$\sigma_y \sim \frac{1}{S}$$

Al legura ojačana čestično

40

Čestično ojačavanje

I scenario

pogled sa strane

veliki smicajni napon je potreban da bi dislokacija podelila česticu

II scenario

dislokacije se savijaju

pogled odozgo

dislokacije se kreću, ali ih čestice koče u funkciji njihovog rastojanja S

Dislokacije se savijaju oko čestica i prave petlje – tzv. Orovanove petlje

41

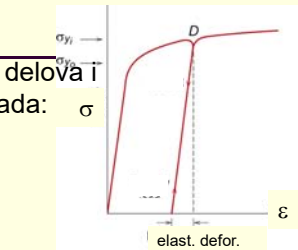
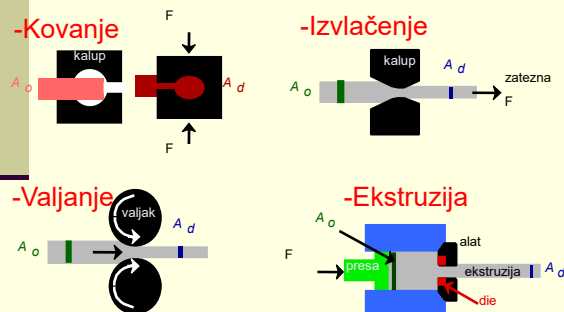
Dislokacije i mehanizmi ojačavanja

4. Deformaciono ojačavanje

Tokom oblikovanja menja se poprečni presek delova i to se postiže nekom od termomehaničkih obrada:

Hladna deformacija nastaje ispod T rekristalizacije ili na sobnoj T .

Tokom oblikovanja menja se poprečni presek:

$$\% \text{defor.} = \frac{A_o - A_d}{A_o} \times 100$$

- Tokom hladne deformacije dislokacije se zapliću i koče.
- Stvaraju se nove

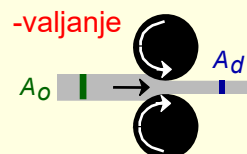
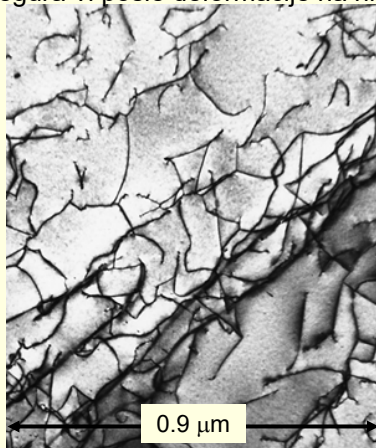
42

42

Dislokacije i mehanizmi ojačavanja

Npr: tokom hladnog valjanja – **Deformaciono ojačavanje**

- legura Ti posle deformacije na hladno:

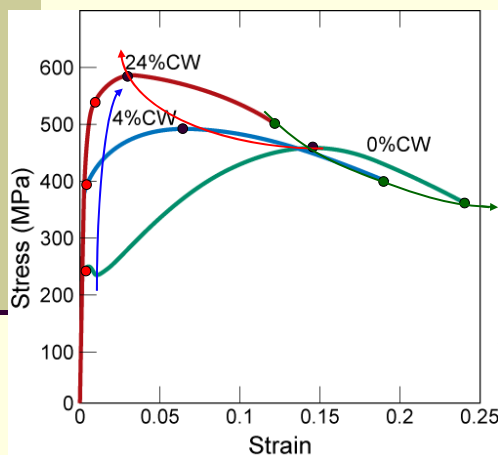

- Dislokacije se koče međusobno tokom **hladne deformacije**.
- Zbog toga je njihovo dalje kretanje otežano.

43

43

Dislokacije i mehanizmi ojačavanja

Sa porastom **stepena deformacije**:
(na slici %CW je % hladne deformacije)

- napon tečenja** raste.
- zatezna čvrstoća** raste.
- duktilnost (%A i %Z) opada.

44

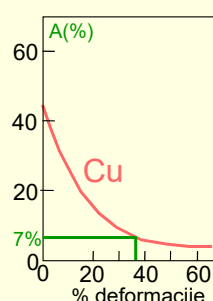
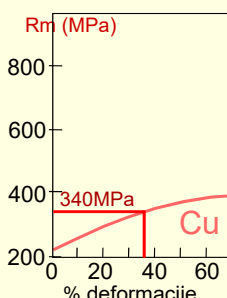
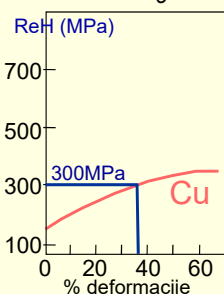
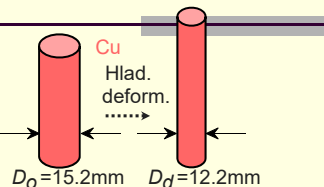
44

Dislokacije i mehanizmi ojačavanja

primer: ojačavanje Cu hladnom deformacijom

- Koliko iznose R_{eH} , R_m i A posle hladne deformacije?

$$\%deform. = \frac{\pi r_o^2 - \pi r_d^2}{\pi r_o^2} \times 100 = 35.6\%$$

45

45

Dislokacije i mehanizmi ojačavanja

Rezultat hladne deformacije

$$\text{Gustina dislokacija} = \frac{\text{ukupna dužina dislokacija}}{\text{jed. zapremnine}} \quad \frac{\text{mm}}{\text{mm}^3}$$

Monokristal

$$\rightarrow \sim 10^3 \text{ mm}^{-2}$$

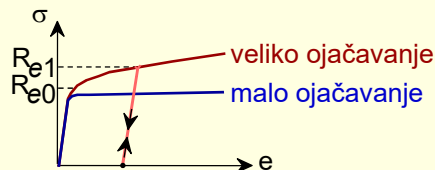
Hladna deformacija uvećava gustinu dislokacija

$$\rightarrow 10^9 - 10^{10} \text{ mm}^{-2}$$

Termička obrada smanjuje gustinu dislokacija

$$\rightarrow 10^5 - 10^6 \text{ mm}^{-2}$$

Čvrstoća raste sa %deformacije:

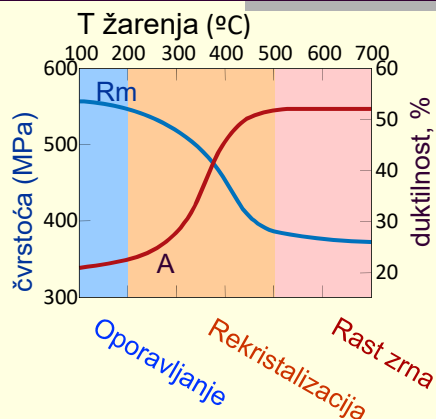
46

46

Rekristalizaciono žarenje

Tokom zagrevanja posle hladne deformacije u materijalu se odvijaju sledeći procesi:

- *oporavljanje*
- *rekristalizacija*
- *rast zrna*

1 h TO na $T_{\text{žarenja}}$ dovodi do smanjenja R_m i R_{eH} i povećanja $A\%$.
Efekat hladne deformacije se poništava!

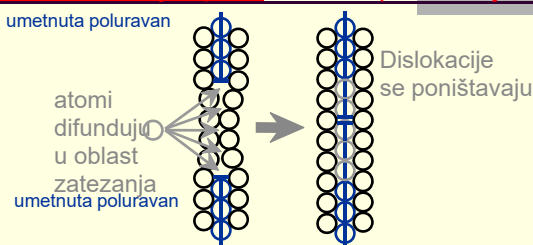
47

47

Oporavljanje:

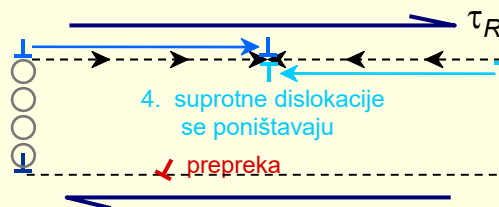
Zbog zagrevanja gustina dislokacija opada – one se poništavaju

- Scenario 1
rezultat
difuzije

- Scenario 2

3. "Uspinjanje" disl. na novu ravan
2. sivi atomi difunduju mehanizmom praznina i disl. se premesti
1. blokirana dislokacija

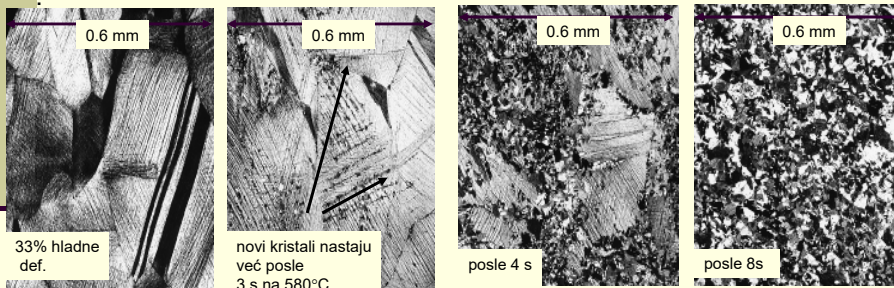
48

48

Rekristalizacija:

- Tokom rekristalizacije se formiraju nova zrna:
  - zrna su sitna
  - nastaju na račun hladno deformisanih zrna
  - nova zrna imaju malu gustinu dislokacija

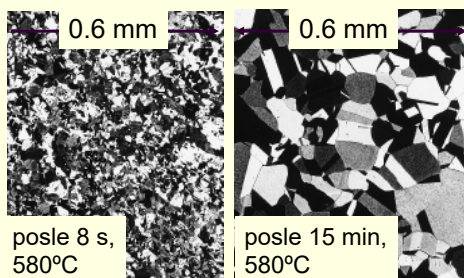
Materijal: mesing

49

49

Rast zrna

- Tokom dužeg zagrevanja, **velika zrna rastu na račun malih.**
- Razlog je to što se sa smanjenjem granica zrna, smanjuje energija sistema

- Empirijska relacija:

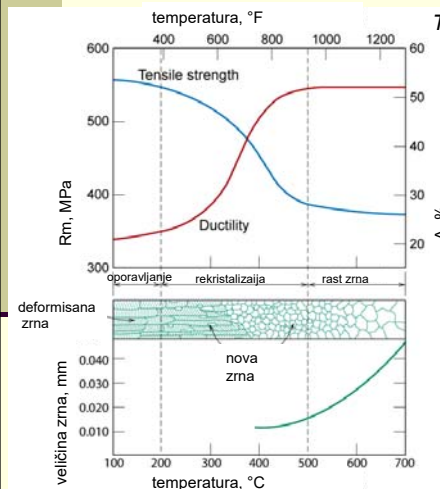
$$d^n - d_o^n = Kt$$

d^n ← prečnik zrna u trenutku t
 d_o^n ← prečnik zrna u početku
 K ← koef. koji zavisi od T i materijala.
 t ← proteklo vreme

50

50

Rekristalizacija

T_R = temperatura rekristalizacije (tada je najveća brzina promena osobina)

- Generalno - $T_R \approx 0.3-0.6 T_t$ (K)
- Za tehnički čiste metale $T_R \approx 0.3-0.4 \cdot T_t$
- Čisti metali imaju niže T_R zbog olakšanog kretanja dislokacija
- Za legure tipa čvrstog rastvora $T_R \approx 0.6 \cdot T_t$

Zbog procesa difuzije vreme žarenja i temperatura T_R su u korelaciji:

- kraće vreme žarenja $\Rightarrow$ viša T_R
- veći % deformacije $\Rightarrow$ niža T_R

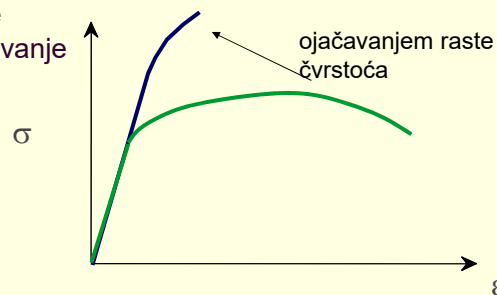
51

51

Dislokacije i mehanizmi ojačavanja

Da ponovimo – 4 mehanizma koja ojačavaju materijal tako što otežavaju kretanje dislokacija su:

1. Smanjenje veličine zrna
2. Legiranje - čvrsti rastvori
3. Čestično ojačavanje
4. Deformaciono ojačavanje

52

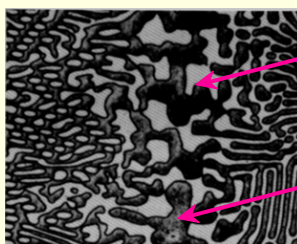
52

Fazni dijagrami – dijagrami stanja

Retko se koriste jednokomponentni materijali

- **Komponente:**
Hemijski elementi u leguri (tj., Al, Cu, Fe, C, ...)
- **Faze:**
Fizički i hemijski različite oblasti (npr., α , β , M_7C_6 , mehanička smeša).

dvofazna legura

(svetla faza)

(tamna faza)

Reakcije u čvrstom stanju

Čvrsti rastvori: Intersticijski i supstitucijski

Mehaničke smeše

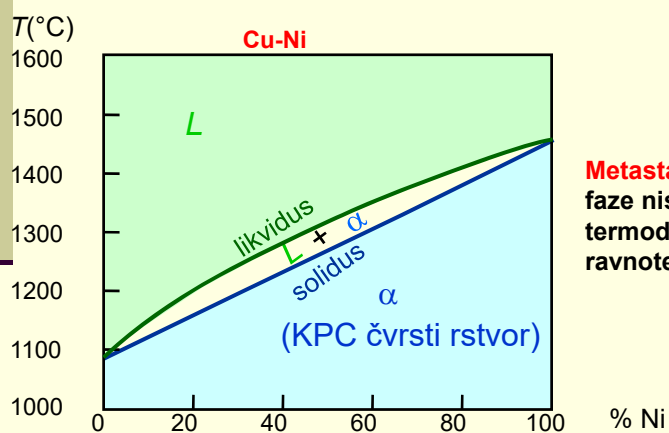
Hemijska jedinjenja

53

53

Dijagrami stanja

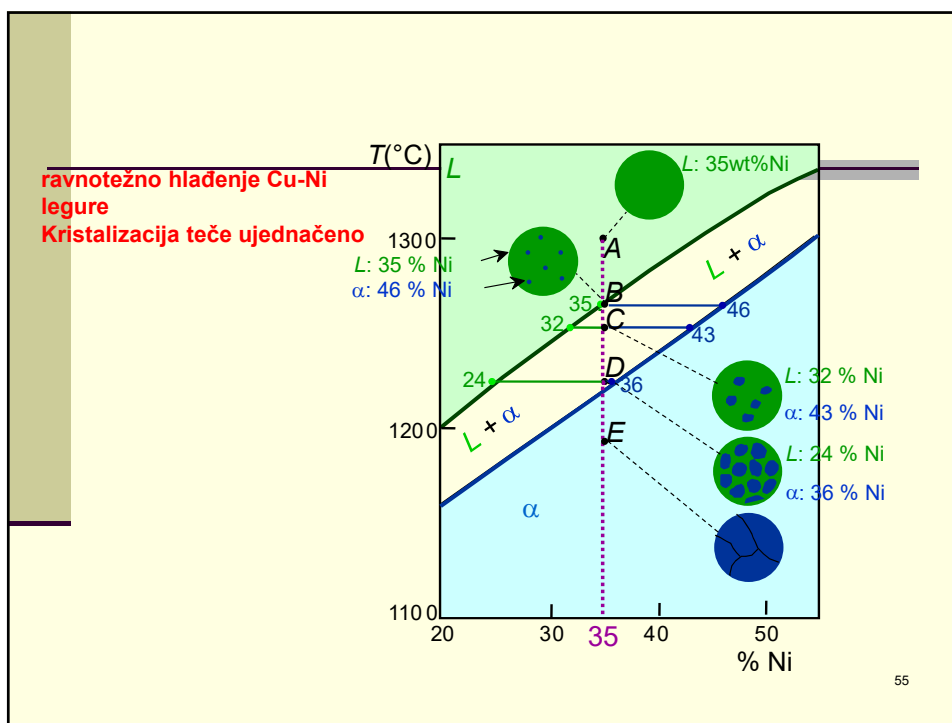
Stabilni/ili ravnotežni dijagrami stanja
sve faze su u termodinamičkoj ravnoteži

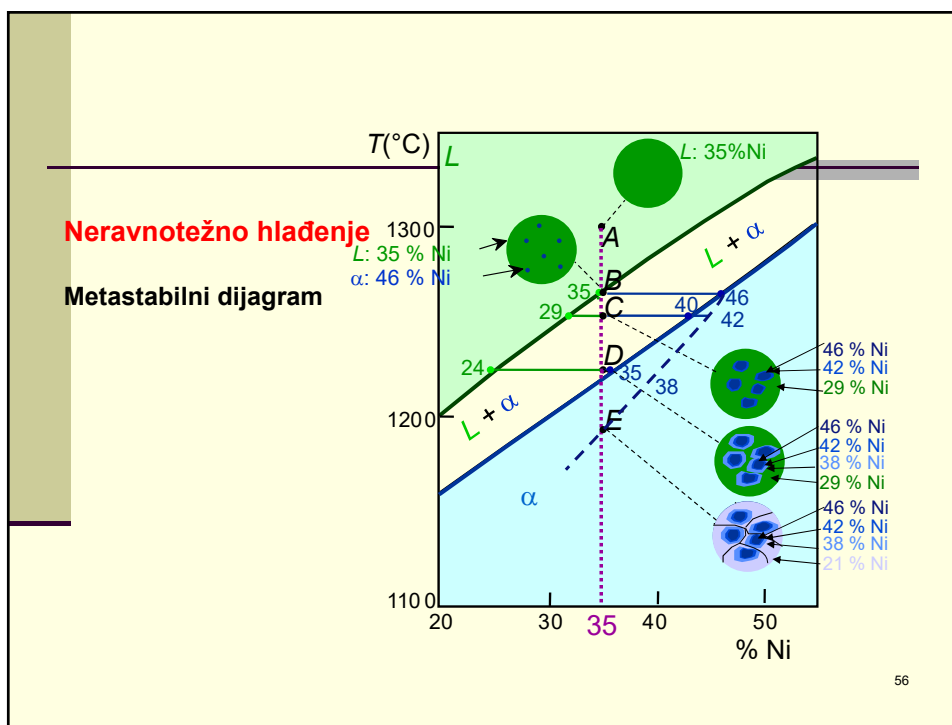
Metastabilni dijagrami
faze nisu u
termodinamičkoj
ravnoteži

54

54

55

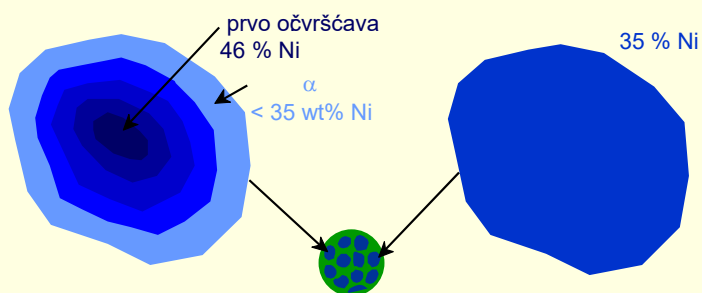

56

Metastabilno i ravnotežno hlađenje - razlike

- Brzo hlađenje:
segregacija

- sporo hlađenje:
homogena struktura

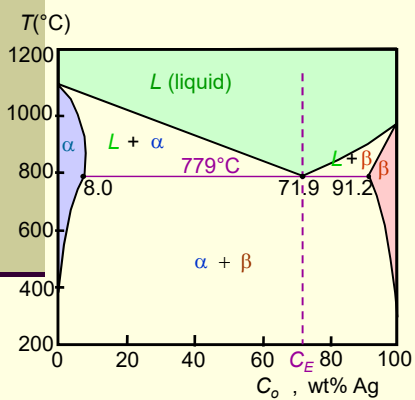
57

57

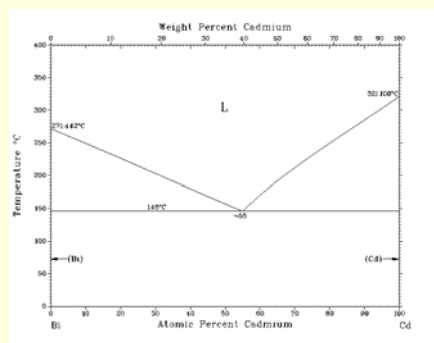
Dijagrami stanja

potpune nerastvorljivosti i delimične rastvorljivosti u čvrstom stanju

Cu-Ag

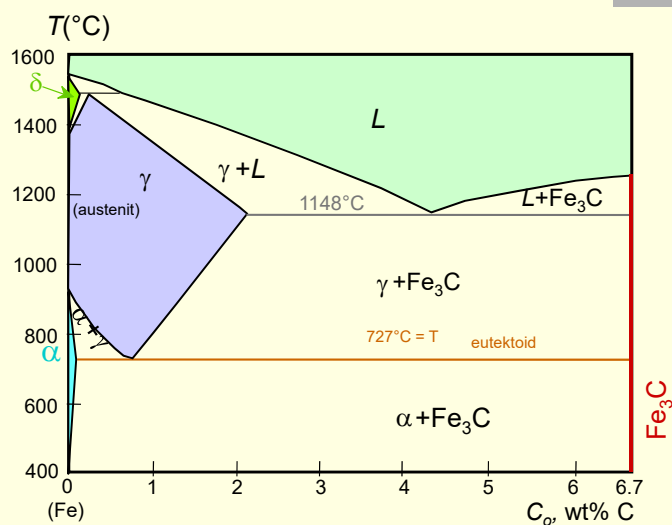
Cd-Bi

58

58

Dijagram stanja Fe-C

59

59

Polimorfija Fe

Železo (Fe) se, u f-ji od temperature, u čvrstom stanju javlja u 2 polimorfna oblika: - α (i δ) železo, sa **Z**apreminski **C**entriranom **K**ubnom **R**ešetkom (ZCKR)

- γ železo, sa **P**ovršinski **C**entriranom **K**ubnom **R**ešetkom (PCKR).

➤ α železo (α -Fe):

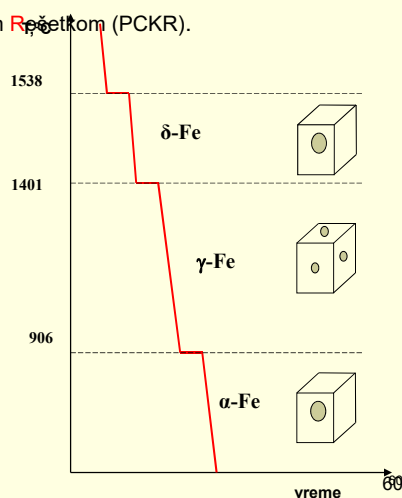
- KZC;
- $T=20-906^\circ C$;
- fizičke osobine (magnetičnost):
  - $T=20-769^\circ C \rightarrow$ feromagnetično α -Fe,
  - $T=769-906^\circ C \rightarrow$ paramagnetično β -Fe.
  - (α -Fe, β -Fe = ZCKR)

➤ γ železo (γ -Fe):

- KPC;
- $T=906-1401^\circ C$.

➤ δ železo (δ -Fe):

- KZC;
- $T=1401-1538^\circ C$ (T_{top}).
- značajno za visoko legirane čelike;
- stabilnost na visokim T.

60

Dijagram stanja Fe-C

Na metastabilnom dijagramu stanja Fe-Fe₃C javljaju se 3 osnovne interakcije u čvrstom stanju:

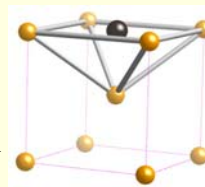
1. **Intersticijski čvrsti rastvori C u Fe:** **FERIT**(α), **AUSTENIT** (γ) i **δ -Ferit**(δ).
2. **Hemijsko jedinjenje:** **CEMENTIT** (Fe₃C)
3. **Mehaničke smeše**, kao kombinacija prethodne 2 faze: **Perlit** (**P**) i **Ledeburit** (**L**).

1. INTERSTICIJSKI ČVRSTI RASTVORI C u Fe:

- **FERIT** (α) je intersticijski čvrsti rastvor C u α -Fe.

- KZC;
- HB 80;
- Rm=280N/mm²;

- Rastvorljivost C u α : max = 0,025 %C (na 727°C),
min = 0,0025 %C (na 20°C).

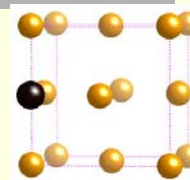

61

61

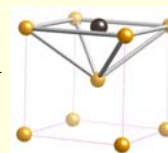
- **AUSTENIT** (γ) je intersticijski čvrsti rastvor C u γ -Fe.

- KPC;
- HB 180;
- Rm=200-800 N/mm²;
- Max-rastvorljivost C u γ je 2,14 %C (na 1147°C).
- Postojanost na $t_{\min} = 727^\circ\text{C}$.

- **δ -FERIT** je intersticijski čvrsti rastvor C u δ -Fe.

- KZC;
- Max-rastvorljivost C u δ je 0,09 %C (na 1493°C).
- Postojanost na $t_{\min} = 1394^\circ\text{C}$.

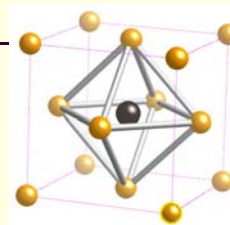
62

62

2. HEMIJSKO JEDINJENJE:

- **CEMENTIT (Fe_3C)** je intermedijalno jedinjenje Fe i C, sa sadržajem C=6,67 % (karbid železa).

- Složena, ortorombična kristalna rešetka;
- HV 800;
- Rm=30-50 N/mm²;
- Jako tvrdo i krto jedinjenje.

3. MEHANIČKE SMEŠE (kombinacija prethodnih faza):

- **LEDEBURIT (L)** je mehanička smeša austenita (γ) i cementita (Fe_3C)!

Nastaje eutektičkom reakcijom: $\text{R} \xrightarrow{1147^\circ\text{C}; 4,3\% \text{C}} \text{L}(\gamma_{2,14\% \text{C}} + \text{Fe}_3\text{C}_{6,67\% \text{C}})$

- napomena: $\text{R} \rightarrow \text{L}_I \Rightarrow \text{L}_I \xrightarrow{727^\circ\text{C}; 4,3\% \text{C}} \text{L}_{II}(\text{P}_{0,8\% \text{C}} + \text{Fe}_3\text{C}_{6,67\% \text{C}})$

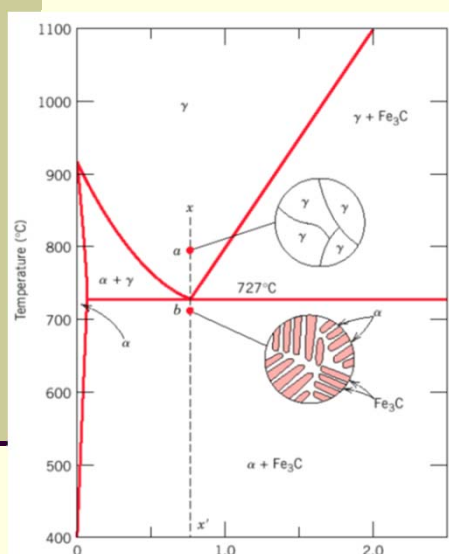
- **PERLIT (P)** je mehanička smeša ferita (α) i cementita (Fe_3C)!

Nastaje eutektoidnom reakcijom: $\gamma \xrightarrow{727^\circ\text{C}; 0,8\% \text{C}} \text{P}(\alpha_{0,025\% \text{C}} + \text{Fe}_3\text{C}_{6,67\% \text{C}})$

63

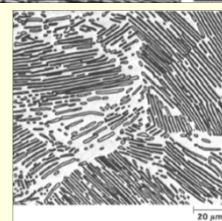
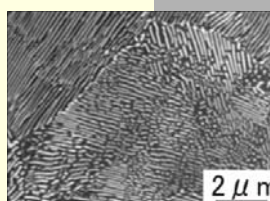
63

EUTEKTOIDNI ČELICI

PERLIT

$\gamma_{727^\circ\text{C}; 0,8\% \text{C}} \rightarrow \text{P}(\alpha_{0,025\% \text{C}} + \text{Fe}_3\text{C}_{6,67\% \text{C}})$

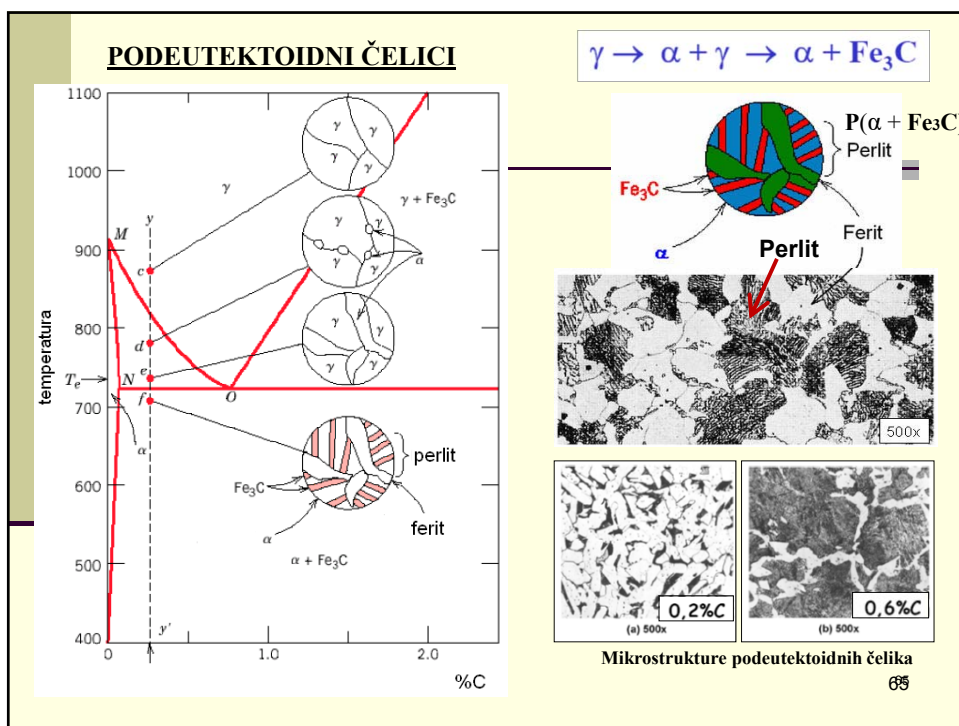

Mikrostruktura perlita

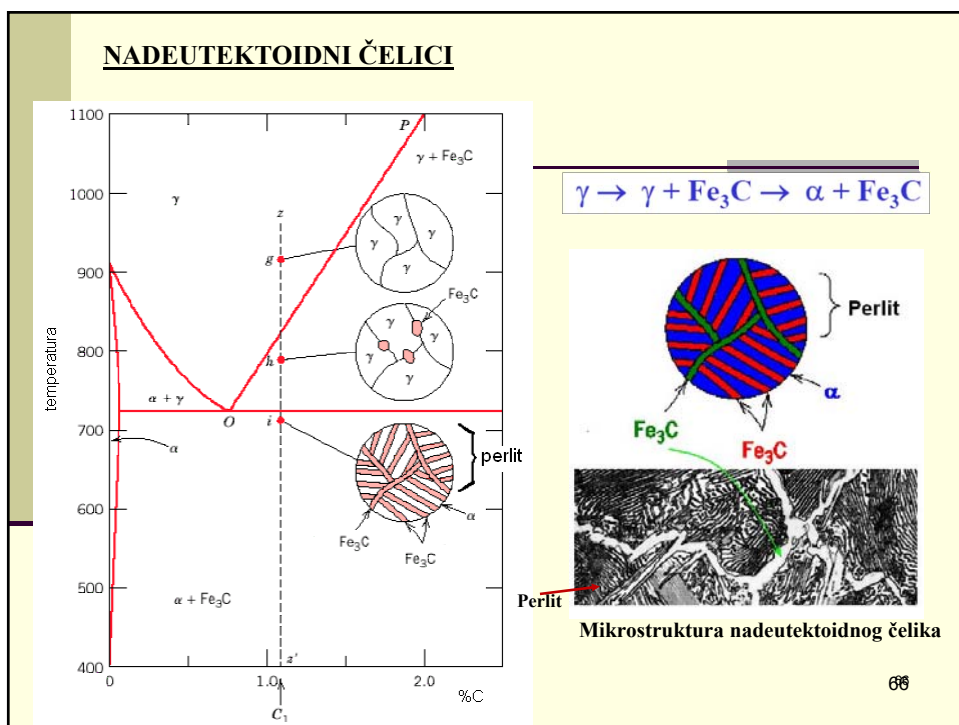
64

64

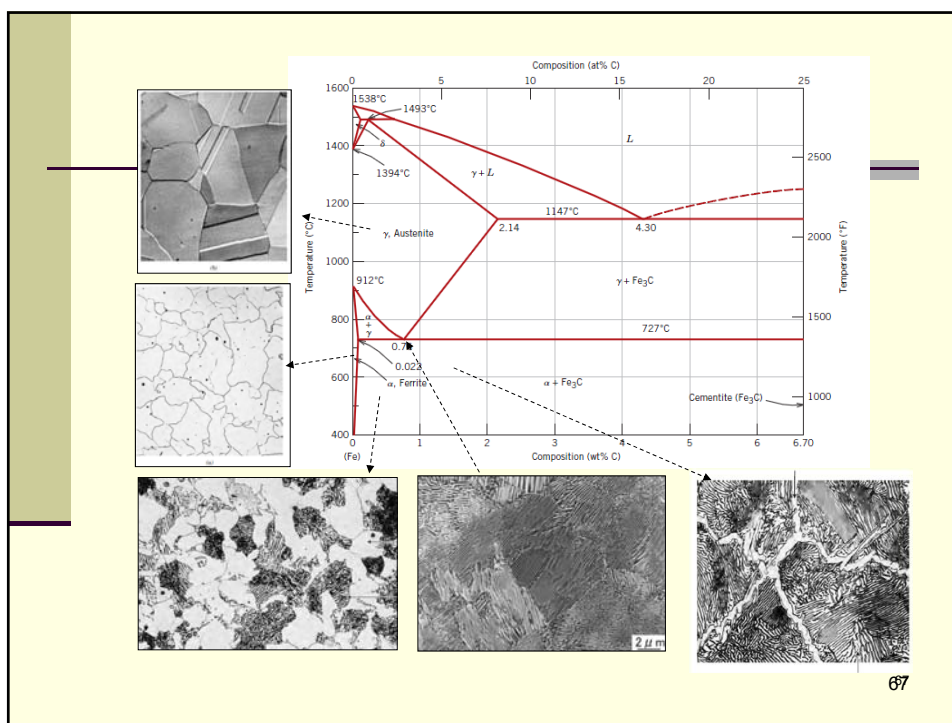

65

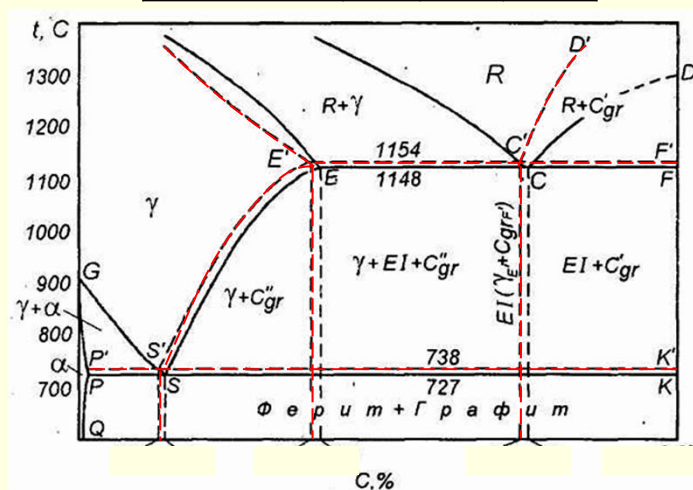
66

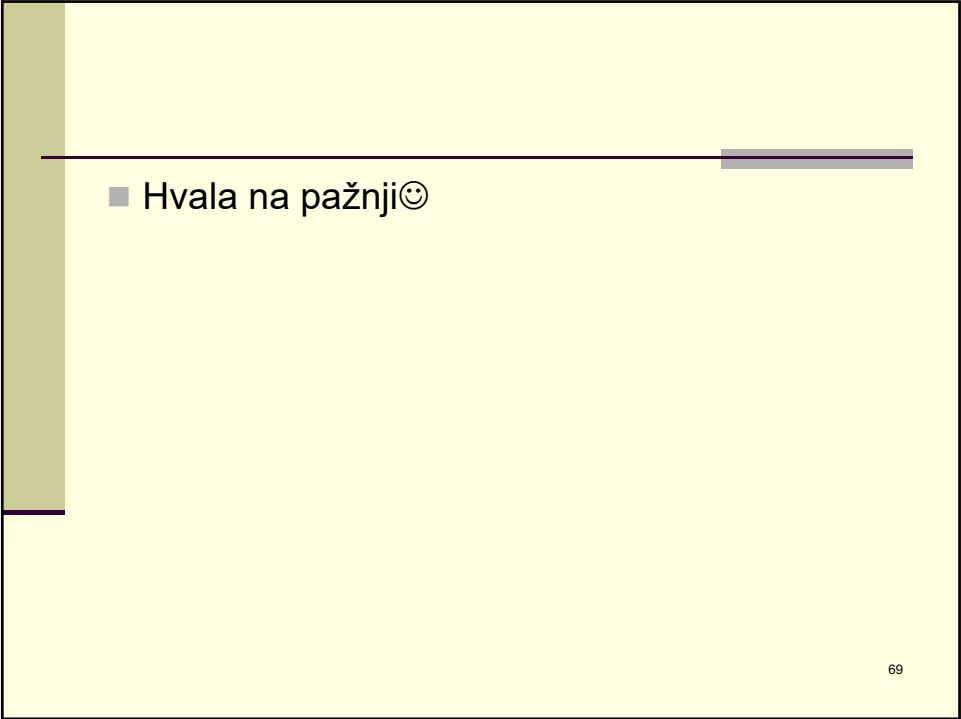
67

Stabilni dijagram stanja (Fe-C)

Tačka	E'	C'	S'
Sadržaj ugljenika - %	2,08	4,26	0,68
Temperatura - °C	1154	1154	738

68

■ Hvala na pažnji😊

69